

Antisemittisme i Norge i dag

Vibeke Moe, HL-senteret

Antisemittisme kan defineres som *jødefiendtlighet*, eller som negative holdninger og handlinger rettet mot jøder basert på bestemte forestillinger om hva en jøde *er*. Disse forestillingene inkluderer blant annet troen på at jøder utgjør et fremmed og illojalt element i felleskapet, en trussel mot samfunnet, og at de representerer en skjult og farlig makt i verden.

Antisemittismen har dype kulturelle og historiske røtter i Europa – og Norge – som gir den en særegen posisjon som fordomskompleks. Også motstanden mot antisemittismen har en lang historie. Denne har ofte tatt en mer generell form som borgerrettighetskamp ikke bare for jøder, men også for andre grupper. Et kjennetegn ved antisemittismen som ideologi er at den er tilpasningsdyktig og lett forbinder seg med andre ideologier. I form av en verdensanskuelse der alt forklares utfra jødisk makt og innflytelse, kan antisemittismen dermed kombineres med så ulike ideer og tankesett som antikapitalisme, antikommunisme og antimoderne bevegelser, for å nevne noe.

Den retter seg dermed slett ikke alltid mot virkelige jøder. Antisemittismen kan være minst like sterk i områder der det *ikke* finnes jøder, de negative holdningene retter seg i stedet mot det som forstås som «jødisk».

Antisemittisme kan manifestere seg som grandiose konspirasjonsteorier. Men den finnes også i form av en «hverdagsantisemittisme»: når ordet «jøde» brukes som skjellsord i skolegården eller jødiske skoleelever defineres som pengegriske fordi de er jøder. Disse ulike nivåene er det viktig å ha med seg for at arbeidet mot fordommene skal være effektivt.

*

For tre år siden presenterte HL-senteret den første, norske befolkningsundersøkelsen om holdninger til jøder. Dette var et viktig skritt i retning av å vinne kunnskap om antisemittisme i dagens Norge. Nå vet vi at om lag 12 prosent av den norske befolkningen har utpregede negative holdninger til jøder. Vi vet også at disse holdningene ofte sees i kombinasjon med *andre* fordommer, som negative syn på muslimer og rom. Funnet peker på antisemittismens fellestrekk med andre former for gruppefiendtlige holdninger. Det finnes også visse tematiske likheter mellom fordommene, et godt eksempel er konspirasjonsteorier om jødisk verdensherredømme og Eurabia-forestillinger om islamisering av Europa.

Et annet viktig funn fra befolkningsundersøkelsen gjaldt forholdet mellom holdninger til Israel og holdninger til jøder. Vi visste fra før at antisemittiske hendelser i Europa øker i forbindelse med tilspisninger i den israelsk-palestinske konflikten. Vi så dette også i Norge i forbindelse med Gazakrigen i 2009. HL-senterets studie viste imidlertid at de fleste som er kritiske til Israel, ikke samtidig har negative holdninger til jøder. Hos respondentene med de sterkeste, antiisraelske holdningene var det likevel en tydelig høyere forekomst av antisemittisme. Alt dette er kunnskap vi kan bygge videre på. Det er viktig at slike kartlegginger gjennomføres regelmessig for å synliggjøre utviklingstrekk.

Det er dessuten et behov for ny kunnskap. For å få et helhetlig bilde av antisemittismens fremtredelsesformer i det norske samfunnet, er det ikke nok å undersøke holdninger. Ulike *manifestasjoner* av antisemittisme må også belyses. Antisemittiske *hendelser* omfatter blant annet angrep på jøder og jødiske institusjoner, hærverk og ulike former for antijødiske ytringer.

Den norske kunnskapsutviklingen på feltet bør altså suppleres med landsdekkende registrering av antisemittisk motivert hatkriminalitet. Her kan Norge lære av praksisen i andre europeiske land, først og fremst Sverige, Storbritannia og Tyskland.

Europeiske målinger har vist at registrerte antisemittiske hendelser i enkelte land økte markant i 2014. *Mange hendelser* er imidlertid ikke det samme som *utbredte holdninger*. Økningen kan være resultat av forhøyet aktivitet og radikalisering hos enkeltindivider og i avgrensede miljøer, og innebærer ikke nødvendigvis at negative holdninger i befolkningen generelt er mer utbredt.

Kartlegging av hendelser er altså et nødvendig supplement blant annet fordi *utbredelsen av holdninger ikke nødvendigvis gjenspeiler forekomsten av handlinger*.

*

Vi vet at antisemittismen i dagens Europa er spredt mellom høyst ulike miljøer og grupperinger, slett ikke alle har noe definert ideologisk standpunkt, markerte politiske oppfatninger eller religiøs tilhørighet.

Antisemittiske ytringer og vold har tidligere i stor grad vært knyttet til høyreekstreme miljøer. Fortsatt er dette et dominerende trekk i Øst-Europa, men i vest har bildet gradvis endret seg i løpet av de siste ti-femten årene og vitneobservasjoner har i økende grad pekt på kategorier

som «unge muslimer» og «innvandrere» i rapporter. Kvantitative studier har vist utbredte negative holdninger blant muslimer. Målt i antall individer er langt de fleste som har negative syn på jøder i Europa, *ikke* muslimer. Også her mangler vi kunnskap om situasjonen i Norge. Befolkningsundersøkelsen fra 2012 var i realiteten en måling av holdninger i den norske majoritetsbefolkningen.

Både et godt registreringssystem for hendelser og regelmessige kartlegginger av holdninger er nødvendig for at den nye handlingsplanen mot antisemittisme kan ha et *kunnskapsbasert fundament*. Kvantitative studier hjelper oss imidlertid bare et stykke på vei. Det er i tillegg nødvendig å gå dypere inn i meningsdannelsen – spørsmålet om *begrunnelser* for holdninger er viktig – og hvordan ideer *forplanter* seg, hvilken *funksjon* de har i samfunnet og i hvilke *kontekster* de gjør seg gjeldende.

*

En intervjustudie som HL-senteret har gjennomført blant norske jøder viser et bredt spekter av erfaringer med antisemittisme, fra stereotypier til hets og trusler. Enkelte hadde også opplevd fysiske angrep. Referanser til nazismens jødeforfølgelser inngikk ofte som element i informantenes beskrivelser. Det var lærere som hadde møtt motbør da de skulle undervise om Holocaust, nazihilsener i klasserommet eller bemerkninger av typen «Hitler gjorde ikke en god nok jobb». Mange av de negative erfaringene var også knyttet til den israelsk-palestinske konflikten og en tett assosiasjon mellom begrepene «jøde» og «israeler». Beskrivelsene viste hvordan selve bildet av hva en jøde er, blir påvirket av konflikten. Når Israel assosieres med vold og overgrep i relasjonen til palestinerne, medfører koblingen mellom «jøde» og «israeler» at også forestillingen om «jøden» blir voldelig. Antisemittiske ideer om jødisk makt gjør seg i dag gjeldende ikke minst i relasjon til den israelsk-palestinske konflikten.

Antisemittisme blant muslimer var det som skapte mest bekymring hos informantene. Samtidig var mange opptatt av å understreke at jøder og muslimer i Norge også har *gode* relasjoner og *felles erfaringer*. Mange fortalte at det kan vanskelig å være minoritet i et så homogent land, man føler seg fort «annerledes». Et par jeg intervjuet hadde flyttet fra Majorstuen til Grønland - de opplevde *større* takhøyde *der*. Disse nyansene er det viktig å ha med seg på veien. Antisemittisme er blitt kalt en temperaturmåler for hvordan det står til i et samfunn. Det er sentralt at arbeidet *mot* antisemittisme bidrar til å skape *større forståelse* og *ikke økt polarisering*.

Noen av de mest alvorlige hendelsene som kom frem i intervjuene hadde skjedd i tilknytning til skolemiljøet. Flere fortalte om situasjoner der skolene selv etter lang tid ikke hadde maktet å ordne opp. Å gjenkjenne antisemittismen når den forekommer er nødvendig for å kunne håndtere den.

I november i fjor var jeg på en konferanse i Berlin som OSSE arrangerte om antisemittisme i dagens Europa. På konferansen var det særlig to grupper som var bekymret for sin sikkerhet, det var representanter for de jødiske trossamfunnene i Frankrike og Danmark. De danske jødene fortalte at de hadde store problemer med å bli tatt alvorlig hos politiet. Tre måneder senere ble en sikkerhetsvakt skutt og drept utenfor en synagoge i København. En handlingsplan mot antisemittisme må inkludere en plan for å sikre tryggheten til den jødiske minoriteten. Samtidig må ikke antisemittisme defineres som et «jødisk» problem. Det er et *samfunnsproblem* og et *demokratiproblem* når gruppefiendtlige forestillinger får etablere seg i en befolkning.